

DRUŠTVENA VRIJEDNOST MOLITVE

Dr Ljudevit PLACKO

Temu ovog predavanja o društvenoj vrijednosti molitve shvatio sam kao »vrijednost molitve u društvu« — iako bi se, priznajem, ona mogla i drugačije shvatiti. Dakle, neće biti govora o vrijednosti koju molitvi daje pojedinac (vjerovao on ili ne); niti o vrijednosti koju bi molitva morala imati u društvu kada bi je ljudi pravo shvatili; niti koje društvene vrijednosti molitva favorizira. Biti će govora o cijeni molitve u današnjem društvu s posebnim osvrtom na naše prilike.

Da ne bismo o vrijednosti molitve u društvu govorili previše paušalno, činilo mi se prikladnim podijeliti »molitvu« u tri kategorije od kojih svaka ima poseban položaj u društveno-vjerskom životu ljudi, a i svoju posebnu problematiku.

Te tri osnovne kategorije bile bi:

1. Javne vjerske manifestacije, kao što su procesije i hodočašća tradicionalnog tipa.
2. Javna zajednička molitva, ali uglavnom u crkvi ili na mjestu rezerviranom za bogoslužje.
3. Privatna, osobna molitva.

1. Javne vjerske manifestacije

Još u nedavnoj prošlosti u svim zemljama gdje je većina stanovništva bila katolička (ili gdje je većina pripadala kojoj drugoj vjeroispovijesti) *mjesna* je zajednica (administrativna jedinica, općina, selo) bila ujedno i *vjerska* zajednica. U takvom su se mjestu ljudi međusobno poznavali, katkada i previše. Selo im je bilo čitav svijet. U njemu su se rodili, išli u školu, odrasli, bavljali se, upoznavali, išli u crkvu, sudjelovali u procesijama, činili zajedničke zavjete, hodočastili, vjenčavali se međusobno i na koncu umirali. Vjerski su običaji i vjerska praksa bili isto tako sastavni i obvezatni dio života kao i sajmovi i zabava prigodom crkvenih godova. Vjerske su norme bile integrirane u svakodnevni život i gotovo ih nitko nije stavljaio u pitanje.

Velik dio molitava takve homogene kulturno-vjerske zajednice imao je karakter »masovnih molitava«; javnih vjerskih manifestacija na ulicama, gdje se čitava mjesna zajednica javno, na svoj način, molila Bogu.

Društveno-kulturna struktura pojedinih mjesta, župa, njihova homogenost i veliki stupanj osobnih odnosa i interakcija, zahtijevala je razvoj zajedničkog bogoslužja na ulicama i trgovima u obliku procesija i hodočašća, iako, treba priznati, liturgijski jezik i sam društveni položaj svećenika nisu baš favorizirali zajedničko bogoslužje. Ono se ipak razvilo i bilo ne samo općenito prihvaćeno nego i samo po sebi razumljivo. U starijim su teološkim priručnicima, leksikonima, posebno u Rimskom obredniku toj vrsti molitve posvećeni veći odsječci.¹ Društveno ekonomska situacija sela, (mjesta, župe), uvjetovala je i dugo podržavala takav oblik vjerskog ponašanja, na što je onda i teologija ondanšnjeg vremena bacila svoje refleksije, pozitivno ocijenila te vrste molitve; crkveno ih je zakonodavstvo prihvatilo i dalo im određeno mjesto među vrstama molitve u kršćanstvu.

Ljudi su uvelike cijenili takve načine izražavanja vjerskog uvjerenja i vjerske pripadnosti, a njima je i teološko tumačenje bilo prilagođeno i naklono. Kršćanstvo nije u takve javne oblike molitve unijelo mnogo vanjskih originalnosti, nego ih je u davnini poprimilo uglavnom od pogana.² To je ujedno i jedan od znakova da i njezino kasnije prihvaćanje od vjernika nije bilo toliko pod utjecajem teorije, jer je kršćanska teologija tek naknadno dala specifično kršćansko značenje toj općoj formi izražavanja ljudske religioznosti. Teološka refleksija i crkvena uprava bili su izazvani vanjskim faktorima, društveno-ekonomskim načinom života, ne samo da oforme one oblike molitve, koji će im biti prilagođeni, nego da u isto vrijeme dadnu upravo tim formama, koje je društvena situacija zahtijevala, pozitivno teološko tumačenje i značenje.

Pitanje je, koja je sada vrijednost takve molitve u društvu. — Nije jednostavno na to odgovoriti. O sekularizaciji je pisano i rečeno do sada mnogo. Proces je sekularizacije zahvatio i molitvu kao javnu vjersku manifestaciju. Do koje je mjere proces sekularizacije zahvatio društveni život i sistem vrijednosti? Koja je stvarna cijena molitve kao vjerske javne manifestacije čitave mjesne zajednice, mi smo za sada u mogućnosti vidjeti *jedino iz prakse*.

Ne može se poistovjetiti »vrijednost« i »praksa«. Ipak je praksa uvijek jedan od indikatora, pokazatelja, vrijednosti i cijene koja se nećem u društvu stvarno pridaje. Za onim, naime, što se više cijeni, više se i teži i, redovito, više se i ostvaruje.

Istraživanje, provedeno u Zap. Njemačkoj za potrebe Sinode, pokazalo je da su procesije s hodočašćima na dnu ljestvice važnosti koju Nijemci daju raznim oblicima izražavanja vjerskog uvjerenja i molitve.³ Mislim da ni kod nas stavovi ne bi bili mnogo drugačiji, premda je praksa javnih vjerskih manifestacija zbog prilika u kojima živimo svedena na minimum.

¹ *Rituale Romanum*, Tit. 10; J. CATALANI, *Rituale Romanum... perpetuis commentariis exornatum...*, Patavii 1760, T. 2, 150—290); M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, Milano 1950, T. 1, 332—341.

² A. G. MARTIMORT, *L'Eglise en prière*, Paris 1961, 725.

³ *Synode*, 6—71—28.

Današnja se ulica ili trg ne čine ljudima više prikladnim mjestima za izražavanje vjerskog uvjerenja, za molitvu. U nekim izvanrednim zgodama, kad je prostor crkve premalen, prihvaća se takvo izražavanje vjerskog uvjerenja (za vrijeme većih svečanosti ili kongresa) i izvan crkve. Ali čim ima mjesta u crkvi, molitva i vjerske manifestacije ulaze uglavnom u stanovitu tajnost zidova i u onim zemljama gdje bi se inače mogle obavljati takve manifestacije i u javnosti.

Jedan je od glavnih razloga za to vjerski pluralizam današnjeg društva. Prije, kada su sela, župe, bile vjerski jedinstvene, ili barem mnogo jedinstvenije negoli danas, vjerske su se manifestacije mogle obavljati i na ulicama i na trgovima. Ljudi su u ono vrijeme zajednički osjećali tegobe života, nesreće koje su im prijetile... Osjećali su i zajedničku potrebu da kao zajednica javno izađu pred svog Boga. Danas je toga jedinstva u doživljavanju zajedničkih potreba uglavnom nestalo. Nestalo je i zajedničkog uvjerenja u moć molitve, nestalo je i zajedničkog općeg uvjerenja u opstojnost Božju... Zbog toga je i dovedena u pitanje opravdanost i prikladnost javnog izražavanja vjerskog uvjerenja jednog dijela stanovništva na ulici. Ono više ne može izražavati zajedničke vjerske osjećaje i uvjerenje sviju, jer takvog zajedničkog vjerskog uvjerenja više i nema. Time je i društvena vrijednost takve vrste molitve mnogo manja. Molitva i vjersko uvjerenje postaju sve više privatna stvar pa je *kao privatna* u društvu i priznata.

Službene liturgijske direktive i propisi prilagođuju se toj novoj društveno-religioznoj situaciji, te su neke do nedavna uobičajene procesije ukinute, neke svedene na minimum javnosti i imaju više simbolički značaj nekog događaja iz povijesti spasenja nego li javno izražavanje vjerskog uvjerenja. Neke procesije kroz gradske i seoske ulice koje su se i kod nas još održale poprimaju više oznake folklorne manifestacije i gube znakovitost vjerskog uvjerenja, dok hodočašća poprimaju sve više oznake turizma.

Pod djelovanjem društveno-kulturnih elemenata u naše doba promijenilo se donekle i značenje koje teologija daje javnim vjerskim manifestacijama. Ima danas teologa koji su protiv procesija. Oni svoj stav isto tako teološki opravdavaju kao što su teolozi u prošlosti teološki opravdavali svoj stav u prilog procesija. Čini mi se da su kod ovakvih promjena mnogo važnije unutarnje promjene u društvu, koje imaju svoj utjecaj i na *vrednovanje* vjerskih manifestacija na ulicama, nego li teologija. — Mogu oni koji su za procesiju navoditi za to primjere i mišljenja iz crkvene tradicije i Biblije (osobito SZ); a oni koji su protiv takvog načina molitve, mogu govoriti da se u takvim vjerskim manifestacijama radi o triumfalizmu (a Isus je došao služiti) ili riječi iz Matejevog Evanđelja (6,5) a ti kad moliš zatvori se u svoju sobu... Sve je to samo znak da se kršćanin može moliti i na jedan i na drugi način. Kako će on de facto izražavati svoje vjersko uvjerenje ovisi o prikladnosti koja je ovisna i o osobama, ali mnogo više o društveno-kulturnoj situaciji okoline negoli o teološkim razlozima koji se o raznim vremenima iznose za ili protiv. Ljudi će se vrlo malo obzirati na sud teologa, ponašat će se kako im budu sugerirale prilike u

kojima žive. Prošlost je pokazala da su se i teolozi (i crkvena uprava) prilagođivali zahtjevima životne situacije i uglavnom uspijevali pronaći redovito s malim zakašnjenjem teološke razloge u prilog promjena izazvanih vanjskim i unutarnjim procesima u društvu, iako su neko vrijeme i bili protiv njih. To nam u malom prikazuje i slučaj javnih manifestacija religioznosti i molitve. Čini se da su životni zahtjevi jači od raznih teorija.

2. Zajednička molitva u crkvi

U toj vrsti molitve dolaze do izražaja dva momenta. *Prvo*, prije se više išlo u crkvu, a to je jedan od znakova da je zajednička molitva u crkvi bila u društvu više cijenjena. *Drugo*, molitva u crkvi bila je de facto velikim dijelom zajednička (komunitarna), čini se isto tako više nego li danas.

Bogoslužje, misa i euharistijsko slavlje, bilo je i prije u velikom stupnju čin zajednice, jer su ljudi koji su došli u crkvu bili zajednica, i prije i neovisno o bogoslužju. Iako bogoslužja prije nisu bila toliko zajednička sa samim svećenikom na oltaru, ipak su bila zajednička zbog stvarne međusobne povezanosti ljudi. Oni koji su došli u crkvu već su se poznavali. U crkvi su zajednički molili, pjevali, na isti se vanjski način vladali, slušali riječ Božju. Nedjeljno je bogoslužje za sve njih uglavnom bio čin koji je pripadao životu i bez kojega nedjelja nije bila nedjelja. Ne mislim reći da je prije sve bilo idealno, prema našoj današnjoj ljestvici vrednota, ali u svakom slučaju zajednička je molitva u crkvi bila u nedavnoj prošlosti, kod nas i u drugim zemljama, velika društvena vrijednost. Molitva je uostalom prije gotovo uvijek bila zajednička, bilo da se obavljala u crkvi, u koju su nedjeljom išli redovito svi, bilo izvan crkve ili u obitelji.

a) Promjene u pohađanju crkve

Pođemo li dakle opet od prakse, od pitanja koliko ljudi danas ide u crkvu, da doznamo kolika je danas društvena vrijednost molitve u crkvi, možemo bez straha od pretjerivanja reći, da se broj onih koji se javno mole, tj. onih koji idu u crkvu, smanjuje. Točnijih podataka o *promjenama* na tom području nažalost mi kod nas nemamo, ali mislim da nijednom svećeniku koji je u direktnoj pastvi to ne bi trebalo posebno dokazivati. Veliko istraživanje što je provedeno u svim biskupijama Zap. Njemačke kao priprema na sinodu upućuje nas nešto točnije u promjene koje se dešavaju na tom području.

Rezultati pokazuju da 43% Nijemaca ide rjeđe u crkvu nego li su to činili ranije, a 6% više. Žene su u tome podjednake muškarcima. Kao što se moglo i očekivati tendencija prema manjem pohađanju crkve naročito je značajna kod mladih između 20. i 30. godine. Čak 2/3 njih ide rjeđe u crkvu nego ranije. Ali i oni iznad 50. i iznad 60. go-

dine izjavljaju u preko 1/4 slučajeva da idu rjeđe u crkvu (10% češće). Gotovo je među svim stupnjevima izobrazbe isti postotak onih koji idu rjeđe u crkvu nego prije (iznad 40%). On je najviši kod onih koji su završili srednju školu ili prve godine fakulteta.⁴

Ovo su neki podaci o promjenama.

b) Sadašnje stanje

Nivo na kojem je danas pohađanje nedjeljnog bogoslužja različit je u pojedinim zemljama i krajevima. Nizati sve podatke koje imamo iz raznih država ne bi ovdje imalo smisla. Uzimamo za primjer. S. R. Njemačku iz koje upravo u zadnje vrijeme imamo zanimljivih podataka i gdje je pohađanje nedjeljnog bogoslužja relativno iznad osrednjosti, i onda podatke koje imamo iz naših krajeva.

Iz spomenute ankete za potrebe Sinode vidimo da su katolici u Njemačkoj 1970/71. preko jedne trećine (35,6%) išli svake nedjelje u crkvu a isto toliko ih je otprilike išlo »gotovo svake nedjelje« i »tu i tamo« (36,6%). Najslabije su nedjeljom išli u crkvu oni između 21. i 29. godine (17,3%). Sa starošću raste i polazak nedjeljnog bogoslužja, koji kod onih iznad 70. godine iznosi 56,3%. Pohađanje crkve pada sa stupnjem izobrazbe od osnovne škole do prvih godina sveučilišnog studija, dok oni katolici koji su već završili koju visoku školu ili fakultet razmjerno najviše idu nedjeljom u crkvu, čak 45%.⁵

Ima međutim krajeva u Schwarzwaldu i Bavarskoj, pokazuje istraživanje u jednom dekanatu, gdje 64% odraslih stanovnika ide svake nedjelje u crkvu, a 17% svakih nekoliko tjedana. Takva je situacija bez sumnje iznimna i u Njemačkoj i ne može se uzeti u obzir kada se govori općenito o društvenoj vrijednosti molitve u crkvi.⁶

Iz naših krajeva imamo jedino one podatke koje je skupio Institut za društvena istraživanja u Zagrebu ili slični instituti i pojedinci u Splitu, Sarajevu i Ljubljani. Može se postaviti pitanje o vjerodostojnosti tih podataka, ali opet ne u tolikoj mjeri da bi im se zaniijekala osnovna pouzdanost. Istraživanje provedeno 1968. g. u Zagrebačkoj regiji (u kojoj preko 2/3 stanovnika živi u Zagrebu) pokazuje da 10,5% ljudi (bilo da su se izjasnili za vjernike, neopredijeljene ili za one koji ne vjeruju) ide redovito nedjeljom u crkvu, a 27,8% to čini ponekad.⁷ Od muških ispitanika 6,8% ide ih redovito u crkvu a od ženskih 15,6%.⁸ Kod nas najslabije ide u crkvu grupa ljudi između 28.—40. godine, a najviše starci. Na temelju tih rezultata može se reći da redovito pohađanje crkve opada s većim stupnjem školske spreme, ali kod nas nema skoka koji je primijećen u Njemačkoj, da oni s najvišom naobrazbom

⁴ Synode, 7—71—50.

⁵ Synode, 6—71—15.

⁶ *Kirchlichkeit ohne Konsequenz*, Adelsried 1971, 13

⁷ Š. BAHTIJAREVIC, *Rasprostranjenost religioznosti na području zagrebačke regije*, Zagreb 1969, 7.

⁸ *Ib.*, 52

idu relativno najviše u crkvu. Od raznih zanimanja najviše idu u crkvu obrtnici, domaćice i poljoprivrednici a najmanje učenici i studenti. Selo je u tom pogledu bolje od grada.

Na temelju osobnih izjava i na temelju razlike koja postoji između tradicionalnih sredina i ostalih krajeva (sela i gradova) i kod nas i u Zap. Njemačkoj (i u drugim je državama situacija slična) vidi se da se broj polaznika nedjeljnog bogoslužja smanjuje. Iako uvijek postoji raskorak, veći ili manji, između vrednovanja, stavova — i prakse, ipak se na temelju ovih podataka može reći da se i vrijednost javne molitve u Crkvi, u društvu smanjuje. Drugim riječima smanjuje se vrijednost zajedničke molitve kakva je ona danas u običaju kod nedjeljnog bogoslužja. Ipak vrijednost takve molitve nije danas baš tako niska, kao što se to možda nekome može činiti, ali ni tako velika kao što joj to daje kršćanska teologija.

c) *Pitanje zajedništva*

Ne smije se preskočiti ni drugi momenat koji današnja teologija uvelike naglašava kad govori o nedjeljnom bogoslužju, a to je zajedništvo. Zajedništvo je postalo jedna od osnovnih kategorija teologije i pastorala. I u svakidašnjem se životu kršćanina-vjernika sve više čuje riječ »zajednica«, bilo da se radi o širokoj »župskoj zajednici«, bilo o vjeronaučnim zajednicama ili o liturgijskoj zajednici. Međusobna ljubav, povezanost, duh zajedništva... postale su u teologiji vrijednosti prvog reda i tko o njima ne govori ili ih naročito ne ističe stvara dojam da nije suvremen.

Kratko rečeno mogu biti dva razloga za ovakvo stanje stvari: Ili tog zajedništva prije nije bilo, pa se sada nastoji stvoriti ga — ili je ono na svoj način postojalo ali je u naglim promjenama društvenog i vjerskog života došlo u opasnost, te se nastoji ili očuvati ili transformirati prijašnji oblik zajedništva. Meni se čini da se radi o ovom posljednjem, tj. o krizi i transformaciji zajedničarskog (komunitarnog) društveno-vjerskog života, pa onda dosljedno i komunitarne molitve.

Zajedništvo kakvo je prije postojalo — zajedništvo čitave mjesne zajednice — više ne postoji i bila bi iluzija htjeti na bilo koji način izgraditi takvu široku zajednicu. Župa može imati naziv »župska zajednica« ali to neće nikada biti zajednica u sociološkom smislu nego više jedna kategorija ljudi koju međusobno povezuje slično vjersko uvjerenje, posjet crkvi i povremeni administrativni poslovi koje svi vjernici istog teritorija obavljaju u istom župnom uredu.

Lijep je i hvale vrijedan pokušaj da se iz liturgijskog skupa, od ljudi koji dođu u određeno vrijeme na nedjeljno bogoslužje, napravi »zajednica«. No sasvim je jasno da jedan tjedni sastanak, bez osobnih dodira, samo sa zajedničkim sudjelovanjem u istoj euharistijskoj žrtvi nije kadar od ljudi načiniti zajednicu; ponavljam, u onom smislu kako se inače taj termin upotrebljava u stručnoj literaturi. Za zajednicu su uvijek potrebni osobni kontakti. Ni samo poznanstvo nije dovoljno,

mora među ljudima koji tvore zajednicu doći do osobnih interakcija, kao što je to prije bilo među ljudima istog sela ili iste ulice. Ima i eksperimentalnih podataka da ljudi u crkvi niti doživljavaju niti traže »zajedništvo«. Podaci opet potječu iz Njemačke gdje je zajedničko sudjelovanje u bogoslužju na zavidnoj visini. Za ljude vjernike koji dolaze u crkvu najvažnije je kod mise: susret s Bogom (54,9), unutar-nja snaga (50,1), osobna molitva (45,4), susret s Kristom (41,3), vjerska dužnost (37,7), susret s drugim ljudima (31,2), svečanost (27,8). Doživljaj zajedništva (25,2) na pretposljednem je mjestu, a iza njega slijedi još jedino motiv — netko ide u crkvu zato da se nauči ponašati u društvu (9,4).⁹

Zajedništvo za vrijeme euharistijskog slavlja doživljavaju nešto više žene (27,0) nego li muškarci (22,8) a, što je značajno, stariji razmjerno mnogo više nego li mlađi: 16—20. god. (15,3), 30—44. godine (21,5), a oni iznad 60. godine (34,5).¹⁰ To bi bio znak da nedoživljavanje zajedništva nije uvjetovano manjkom odgoja niti premalenim naglašavanjem zajedništva. Mlađi su sigurno razmjerno mnogo više čuli o zajedništvu nego li stariji pa ipak ga mnogo manje doživljavaju. Glavni su dakle razlozi za takvo proživljavanje zajedništva društveni preduvjeti, koji su potrebni da bi se kod mise doživjelo zajedništvo i koje stariji posjeduju u daleko većoj mjeri nego li mlađi, a ti su: međusobno poznanstvo, kontakti, akcije, *veze izvan* crkve i bogoslužja. Pravo euharistijsko, liturgijsko zajedništvo može se izgraditi samo ako se usmjeri dovoljna pažnja na preduvjete zajedništva. U današnjim uvjetima čini se da je to moguće s pojedinim »vjeronaučnim zajednicama« koje se sastaju na vjersku pouku, kod onih koji poduzimaju neke zajedničke akcije, koji se iza vjeronauka zadržavaju zajedno, razgovaraju, upoznaju, zabavljaju... Bez toga govoriti o nekoj »euharistijskoj zajednici« može se samo u prenesenom, širokom ili metempirijskom smislu.

No ovdje je potrebna jedna opaska. Može se ovakvoj analizi pri-govoriti da ne vodi računa o milosnom elementu u nama, o zajedništvu s Kristom po milosti. Prigovor je ispravan i točan. Odgovor bi bio: — Zajedništvo je s Kristom zajedništvo na metempirijskoj razini i osnovi, koje može tumačiti teologija. Ona može govoriti o tom zajedništvu kao o stvarnijem i važnijem nego li je ovo naše ljudsko empirijsko zajedništvo, koje se doživljava i osjeća. Može se zajedništvo s Kristom i empirijski doživjeti na mistični način, ali svima je jasno da takvih mističnih doživljaja redovito nema mnogo.

Mislim da je današnje naglašavanje »zajedništva« u crkvi i teologiji uvjetovano raspadanjem velikih seoskih, mjesnih zajednica, raspadanjem primarnih odnosa među ljudima. Odnosi na radnom mjestu koji su donedavno bili koliko-toliko osobni, isto se tako sve više pretvaraju u sekundarne, neosobne. Svaki čovjek osjeća potrebu za osobnim prijateljskim odnosima u svom životu, a oni se sve više gube zbog tehnizirane i automatizirane proizvodnje. Obitelj bi morala sve više

⁹ Synode, 1—71—39.

¹⁰ Ib.

nadoknađivati gubitak čovjeku potrebnih osobnih odnosa u javnom životu, no i obitelj je u procesu transformacije, i čini se da tu svoju ulogu ne vrši najbolje.

Opću potrebu čovjeka za životom u grupi u kojoj vladaju osobni odnosi zamijetila je i teologija i nastoji pokazati da se u kršćanstvu, u Crkvi, nalaze idealni metempirijski elementi za doživljavanje zajedništva koje čovjeku danas manjka. Ipak, jedno nam mora doći do svijesti. Ljudi ne osjećaju potrebu za teorijom o zajedništvu, niti će ih po sebi zadovoljiti samo riječ o metempirijskom zajedništvu svih ljudi u Kristu, nego jedino doživljaj stvarnog zajedništva s ljudima s kojima se susreću. Za to je potrebno mnogo više nego li je to samo ostvarenje »mističnog« zajedništva u Euharistijskom slavlju. Ne mislim reći da ovo nije potrebno, nego da nije dovoljno. Teolozi su dobro uočili da zajednice, osobni odnosi, postaju velika društvena vrijednost pa su pronašli načina da i u teologiji dadnu veliku vrijednost zajedništvu. Tu bi metempirijsku zajednicu bezuvjetno trebalo ostvarivati i u konkretnom empirijskom životu. Ljudi moraju doživjeti, osjetiti zajedništvo tek će im onda teorija i teologija o metempirijskom zajedništvu postati vjerodostojna. A da se doživi to zajedništvo samo zajedničko prisustvovanje liturgiji nije dovoljno, niti vjernici očekuju od zajedničkog prisustvovanja liturgiji naročiti doživljaj zajedništva.

3. Privatna osobna molitva

Osnovno pitanje koje bismo si trebali postaviti jest: Da li se ljudi kod kuće, privatno, mole češće nego li što idu u crkvu? — Odgovor na ovo pitanje dao bi nam naslutiti što je danas s privatnom molitvom. Ne radi se o zajedničkoj obiteljskoj molitvi, jer je ova isto tako zbog vjerskog pluralizma u obitelji, a i zbog toga što se sve više smatra da je vjera, a s njom i molitva, privatna stvar svakog pojedinca a ne neke zajednice, postala vrlo rijetka, premda joj teologija pridaje visoko mjesto na ljestvici vrijednosti. Ovdje će biti riječ o privatnoj, osobnoj molitvi.

Na temelju podataka koje sam mogao uspoređivati ne može se reći da se ljudi kod kuće više mole nego li što idu u crkvu. To nije slučaj ni u drugim državama ni kod nas. Rezultati su posvuda gotovo jednaki.

Jedna opaska prije nego li iznesem neke rezultate. U anketama su pitanja redovito bila postavljena na slijedeći način: Idete li na misu svake nedjelje (redovito), nekoliko puta — 1—2 puta mjesečno — (ponekad), nekoliko puta godišnje (rijetko), samo o velikim blagdanima (izuzetno). Za molitvu kod kuće predložene su donekle slične kategorije: Molite li redovito, ponekad, rijetko, izuzetno... U jednom i u drugom slučaju isti izrazi znače različito. Moliti »redovito« kod kuće znači moliti svaki dan, a ići »redovito« na misu znači svake nedjelje, itd. No to je shvaćanje tako općenito prihvaćeno da zbog toga sigurno nije došlo do većih netočnosti.

ide u crkvu		moli se kod kuće	
redovito	ponekad	redovito	ponekad
10,5	27,8	11,7	17,7 ¹¹
41,0	17,0	45,0	18,0 ¹²
64,1	25,0	47,6	45,2 ¹³

Moglo bi se navesti još primjera, no za ilustraciju je i ovo dosta. Uzete su u obzir različite frekvencije pohađanja nedjeljnog bogoslužja i osobne molitve. Uzmu li se u obzir zajedno oni za koje se može reći da kako-tako ispunjavaju svoje vjerske dužnosti obzirom na nedjeljnu misu (koji idu redovito i 1—2 puta mjesečno), vidi se da se oni mole otprilike podjednako u crkvi i kod kuće. Iz ovih bi se dakle rezultata moglo još i to reći da je za ljude podjednako značajno da li se mole kod kuće ili u crkvi, te da molitva za njih, bila ona u crkvi osobna ili zajednička, znači u prvom redu susret s Bogom, s Kristom i želja za unutaršnjim ojačanjem za svagdanji život. Ukoliko mnogi pridaju veliku važnost zajedničkoj molitvi to nije zbog »zajedništva«, nego zbog psihološke potrebe da se ne osjećaju osamljenima u molitvi; da ima i istomišljenika... Zajednička molitva u crkvi ima dakle više psihološko-pastoralno značenje nego li društveno.

Gledaju li se odgovori na pitanje: što Vam najviše pomaže u Vašoj vjeri i Vašem životu kao kršćaninu? Opet osobna molitva (56,4); bogoslužje (60,1) dolaze gotovo podjednako na prvo mjesto.¹⁴

Hoće li se dakle usporediti društvena vrijednost javne zajedničke molitve u crkvi i privatne molitve kod kuće na temelju indikatora »prakse«, vidi se da je ona otprilike ista. Niti se zajednička javna molitva više prakticira niti joj oni koji imaju veze s Crkvom daju značajniju prednost pred privatnom molitvom. Ono naime što ljudi doživljavaju i cijene kod zajedničke molitve isto je ono što doživljavaju i cijene i kod osobne. Razlika u praksi ne dolazi do izražaja vjerojatno zbog toga što je ni na ljestvici vrijednosti nema — tj. »liturgijska zajednica« i »komunitarno slavljenje euharistije« redovito nisu baš naročita zajednica niti velika komunitarnost, iako vjernici zajednički sudjeluju u molitvama. One to neće ni postati u praksi kada se radi o većem broju ljudi, koji već prije nisu međusobno povezani poznanstvom, radom i osobnim kontaktima. Čitav je naime dnevni ljudski život tako organiziran da onemogućuje stvaranje velikih zajednica. Velike zajednice mogu postojati danas u teoriji, u teologiji, na metempirijskom nivou, koji nije manje stvaran nego ovaj naš empirijski ali je neosjetljiv, no na iskustvenom nivou velike zajednice nisu moguće. Zajedništvo treba graditi izvan liturgije (to ne znači neovisno od nje) da bi se ono moglo u euharistiji doživjeti.

¹¹ S. BAHTIJAREVIC, op. c., 34.

¹² O. SELG, *Seelsorge heute*, OSA 1971, 24 i 28.

¹³ *Kirchlichkeit ohne Konsequenz*, Adelsried 1971, 13 i 16.

¹⁴ *Synode*, 4—71—15.

Kao zaključak nekoliko kratkih tvrdnji:

1. Javne vjerske manifestacije (procesije i tradicionalna hodočašća) postaju danas i društveno i teološki sve nepodesniji način izražavanja vjerskog uvjerenja i zajedničke molitve.
2. Danas se de facto manje ide u crkvu i manje osobno moli kada je riječ o izričitoj molitvi.
3. Molitva, zajednička u crkvi i pojedinačna, ima u društvu još uvijek priličnu vrijednost i prilično se prakticira, ali više kao privatna stvar svakog pojedinca negoli kao zajednice.
4. Tradicionalne velike mjesne zajednice raspale su se zbog promijenjenog načina života i sada se čini nemogućim ponovo ostvariti velike »župske zajednice« ili velike »liturgijske zajednice«.
5. Ljudi danas osjećaju manjak osobnog kontakta s drugima, manjak pravog života u zajednici. Zbog toga je i teologija »zajedništva« danas dobro došla. No treba paziti da ona ne ostane samo u metempiriji, nego da se ostvari na stvarno mogući način i u svagdanjem životu, čija će kulminacija biti onda u euharistiji.